

ОЦІНКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ КОМПАНІЇ

М.І. Сайкевич
к.е.н., доцент

Житомирський національний агроєкологічний університет

Сучасний економічний сценарій для української економіки змінився таким чином, що глобалізація перетворилася на важливий чинник економічного розвитку компаній, регіонів та національної економіки в цілому. Нові вимоги міжнародної конкурентоспроможності зумовлюють тенденцію до розширення людського капіталу, підвищення рівня технологічного розвитку, збільшення витрат на дослідження та інновації.

Більшість досліджень у сфері міжнародної конкурентоспроможності стосуються крупних компаній з великою кількістю працівників, що змагаються між собою на арені світових ринків. Центральною фігурою сучасних економічних систем всіх рівнів, джерелом їх конкурентних переваг виступає «знаннєвий працівник» (knowledge-worker). Людський капітал таких працівників, разом із структурним капіталом організації, складають інтелектуальний капітал компанії. Основними активами компанії, поряд з основним та оборотним капіталом, виступають знання, творчість, здатність до інновацій, ноу-хау, бажання вчитися. Саме ці змінні перетворюються на нові драйвери соціально-економічного розвитку у всьому світі. Але найважливіше, що ці змінні не знаходять відображення у бухгалтерських звітах щодо оцінки вартості компаній. Природа інтелектуального капіталу, що визначає його невідчутність на дотик, неадитивність, неконкурентність, невиключність, значною мірою ускладнює процеси його вимірювання та управління.

Для оцінки складу та обсягів інтелектуального капіталу компаній, його впливу на економічне зростання, розроблено та використовується в практиці прогнозування та управління значна кількість моделей [1]. Деякі з них мають модифікації на регіональному та національному рівнях [2]. Водночас, бракує досліджень, що мали б теоретико-методологічне та прикладне значення для підприємств відносно невеликих розмірів. Метою даного дослідження є формальний аналіз існуючих моделей та методів вимірювання інтелектуального капіталу компаній, орієнтований на встановлення універсальних та специфічних інструментів його оцінки, придатних для застосування на підприємствах відносно невеликого розміру, зайнятих у сфері матеріального виробництва, зокрема, в агробізнесі.

Всю сукупність існуючих методик оцінки інтелектуального капіталу компанії можна розподілити на 4 групи [3]. По-перше, це методи прямої грошової оцінки окремих компонентів інтелектуального капіталу компанії з наступним їх інтегруванням у загальний показник. Спосіб декомпозиції інтелектуального капіталу та інтегрування оцінок окремих його складових передбачає значну суб'єктивність. Значна кількість методів даної групи розробляється консалтинговими фірмами, тому є закритими, а їх використання без допомоги консультантів неможливе.

Близькими в методологічному плані до прямих методів є методи другої групи, які передбачають нарахування оцінки в балах за кожний компонент інтелектуального капіталу. Оцінка в балах може бути більш точною, ніж чисто фінансова, оскільки нарахування балів відбувається безпосередньо в місці функціонування кожного елемента інтелектуального капіталу в організації (в окремих підрозділах, відділах компанії). Крім того, нефінансові оцінки можуть бути застосовані в межах некомерційних організацій, установ громадського сектору, для досягнення соціальних чи екологічних цілей, а також для вимірювання інтелектуального капіталу на рівні регіональної чи національної економічної системи. Водночас, такі вимірювання передбачають врахування контексту функціонування інтелектуального капіталу в економічній системі, тому є специфічними для кожної організації та не претендують на універсальність.

Третя група методів – методи ринкової капіталізації – спирається на підрахунок різниці між ринковою вартістю компанії та балансовою вартістю її активів. Отримана таким чином грошова оцінка асоціюється з нематеріальними активами або з інтелектуальним капіталом компанії. Попри прозорість та простоту застосування, такі методики не можуть бути використані для неприбуткових підприємств, цінні папери яких не обертаються на фондових ринках.

До четвертої групи відносяться методи, що передбачають розрахунок віддачі на активи компанії (ROA) та порівняння даного показника з аналогічним для галузі в цілому. Різниця між рівнем ROA компанії та середнім показником галузі множить на вартість матеріальних активів. Отриманий результат слугує оцінкою вартості інтелектуального капіталу компанії. Перевага таких методів полягає у простоті їх реалізації на рівні звичайного бухгалтерського обліку компанії. Так само, як і методи третьої групи, вони часто застосовуються під час злиття чи поглинання компаній.

Вивчення існуючих моделей оцінки інтелектуального капіталу та їх групування відповідно до базового методологічного принципу, дозволяє виявити додаткову ознаку їх класифікації. Так методи третьої та четвертої груп передбачають оцінку інтелектуального капіталу як цілісного об'єкту, що беззаперечно, є цінним для управління процесами злиття та поглинання компаній, для залучення інвесторів тощо. Водночас, для безпосереднього управління інтелектуальним капіталом компанії необхідне знання його складу, структури та залежності перспектив економічного зростання підприємства від питомої ваги окремих компонентів. Для таких цілей більш придатними є методи перших двох груп. Статистичний аналіз, проведений дослідниками університету Вільнюса засвідчують, що найбільша кількість наукових публікацій з питань методів оцінки інтелектуального капіталу компаній стосується саме «атомістичного» (покомпонентного) підходу, на відміну від «холістичного». В свою чергу, серед методів покомпонентної оцінки інтелектуального капіталу компанії більшість дослідників віддають перевагу методам бальної оцінки [1]. Так найбільш популярними є методи Scandia Navigator, Balanced Scorecard, IC index.

Результати оцінки інтелектуального капіталу методом «Scandia Navigator» вперше були опубліковані у 1994 р. в якості додатку до річної звітності страхової компанії «Scandia». За визначенням розробників методу Edvinsson та Malone, капітал компанії складається з двох частин – фінансового капіталу, що гарно відображається у бухгалтерській звітності, та інтелектуального капіталу, що утворюється прихованими цінностями. В свою чергу інтелектуальний капітал розробники методу поділили на людський (розумові здібності, навички, здатність до творчості та завзятість працівників) та структурний капітал. Останній складається з клієнтського капіталу та організаційного. Подальший поділ організаційного капіталу передбачає виділення інноваційної та процесної складових. В підсумку успіх компанії ставиться в залежність від п'яти аспектів: фінансового, процесного, клієнтського, інноваційного та людського. Фінансовий аспект відображає минуле компанії, процесний та клієнтський – її поточний стан, а інноваційний та людський аспекти характеризують націленість компанії на майбутнє.

Модель «Scandia Navigator» передбачає розрахунок 164 показників і оцінює інтелектуальний капітал з позиції створення цінності. Визначення вартості інтелектуального капіталу цим методом не є самоціллю, скоріше, важливим інструментом для управління вартістю, що створює компанія, для розкриття «прихованих» цінностей [4].

Розробники методу «Balanced Scorecard» (збалансованої системи показників) намагалися в першу чергу скоротити перелік показників, що розраховуються в процесі оцінки інтелектуального капіталу компанії. Kaplan та Norton виділили 4 блока показників, що дозволяють керівнику роздивитися діяльність компанії з точки зору клієнтів, акціонерів, внутрішніх бізнес-процесів та навчання і розвитку. Показники ґрунтуються на стратегічних цілях компанії в кожному з цих напрямів. Перевага методу «Balanced Scorecard» полягає в тому, що конкретні показники можуть формуватися залежно від стратегічних цілей компанії та адаптуватися до її потреб. Так, якщо стратегічним завданням для компанії є зростання

задоволення клієнтів за рахунок скорочення часу на виконання замовлення, то до складу показників варто включити показник середніх термінів поставки продукції, показник бізнес-процесу, що відповідає за дотримання планів поставок, показник навчання, що характеризує заходи, вжиті для прискорення обслуговування, а також фінансовий показник, що відображає приріст вартості компанії в результаті реалізації зазначених заходів. Таким чином досягається мета балансування розвитку компанії за всіма напрямками. Призначення методу «Balanced Scorecard» полягає в тому, щоб надати керуючому інструмент для розробки стратегії та оцінки результатів її реалізації, а не для контролю за процесами [5].

Метод «IC index» орієнтований в першу чергу не на констатацію існуючого стану речей, а на динамічні показники, на залежності між приростами керованих змінних та цільових орієнтирів діяльності компанії. Метою оцінювання інтелектуального капіталу методом IC index є забезпечення керуючих осіб даними, необхідними для прийняття стратегічних рішень. За визначенням розробників даного методу Roos, Roos, Dragonetti та Edvinsson найважливіші напрями, в яких варто оцінювати інтелектуальний капітал компанії, орієнтуються на взаємовідносини, людський капітал, інфраструктуру та інновації. Показники, що відображають характеристики інтелектуального капіталу за кожним напрямком мають зважуватися за трьома факторами: стратегії, характеристики компанії та характеристики галузі. Наприклад, для установи, що працює у сфері фінансових послуг, індекс капіталу взаємовідносин має оцінюватися за такими показниками як зростання кількості партнерів, зростання довіри, збереження клієнтури, ефективність та якість каналів збуту. При розрахунку індексу людського капіталу маємо враховувати реалізацію ключових факторів успіху, створення вартості в розрахунку на одного працюючого, ефективність та результативність навчання. Індекс інфраструктурного капіталу розраховується на основі показників ефективності, результативності, використання ключових факторів успіху, ефективність збуту. Для визначення індексу інноваційного капіталу необхідно врахувати здатність створити нове підприємство, створювати гарну продукцію, зростання та здатність до продуктивізації діяльності [6].

На основі індексів за кожним напрямком можна обрахувати індекс за всіма операціями компанії та встановити, за яким напрямком є відхилення. Таким чином, індекс IC є цінним інструментом стратегічного планування, що дозволяє краще визначити наслідки, які може мати кожне конкретне управлінське рішення.

Розгляд методів покомпонентної оцінки інтелектуального капіталу компанії засвідчує їх надзвичайну практичну цінність для ефективного управління діяльністю компанії в умовах, коли конкурентні переваги створюються саме завдяки нематеріальним активам. Водночас, розробка або адаптація відповідної моделі оцінки для конкретної компанії, складання адекватної системи показників та застосування їх в практиці управління вимагають неабиякого професіоналізму та компетенції керівника та консультанта. Крім того, застосування суб'єктивних бальних оцінок та не ідентичних систем показників для компаній, конкуруючих в одній галузі, не дозволяє скористатися інструментами бенчмаркінгу в стратегічному аналізі компанії. Такі переваги забезпечує застосування методів, віднесених до групи «холістичних», т.т. методів ринкової капіталізації та віддачі на активи. Як зазначалося вище, методи ринкової капіталізації не можуть застосовуватися для організацій, акції яких не обертаються на фондовому ринку. Таким чином, для більшості підприємств агробізнесу, що характеризуються відносно невеликим розміром, більш придатними варто визнати методи оцінки інтелектуального капіталу на основі віддачі на активи. Найбільш популярними в наукових колах методами, що відносяться до даної групи, за оцінками литовських дослідників є методи CIV, EVA та VAIC.

Метод CIV (розрахована невідчутна вартість), розроблений Stewart та Luthy, прирівнює вартість інтелектуального капіталу до різниці між ринковою та балансовою вартістю компанії. Вважається, що компанія заробляє прибуток більший за середньогалузевий, тільки за рахунок інтелектуального капіталу [7].

Метод EVA (економічна додана вартість) розраховується шляхом коригування

прибутку компанії на величину витрат, пов'язаних з використанням капіталу. Фактично, цей метод напряму не відноситься до методів управління інтелектуальним капіталом, т.т. в межах цього методу не існує ніяких спеціальних способів оцінки інвестицій в нематеріальні активи. Лише опосередковано ефективне управління інтелектуальним капіталом може збільшити рівень EVA. Зміна EVA свідчить про те, наскільки продуктивно використовується інтелектуальний капітал компанії [8].

Найбільш цікавим з точки зору завдання даного дослідження є метод VAIC (інтелектуальний коефіцієнт доданої вартості), розроблений Анте Пуліка. Модель VAIC визначає ефективність використання трьох типів ресурсів компанії – доданої вартості фізичного капіталу, доданої вартості людського капіталу та доданої вартості структурного капіталу компанії [9]. Для розрахунку VAIC першим кроком необхідно визначити величину доданої вартості VA:

$$VA = \text{Output} - \text{Input} \quad (1),$$

де “Output” представляє загальний дохід компанії від усіх реалізованих продуктів та послуг represents, “Input” складається з усіх витрат, що забезпечили отримання доходу, за виключення витрат на робочу силу, які в даному випадку розглядаються як інвестиції.

VA також можна представити як суму:

$$\begin{aligned} VA &= R + DD + T + EC + D + A \\ &= OP + EC + D + A \end{aligned} \quad (2),$$

де R = нерозподілений прибуток; DD = дивіденди; T = податки; EC = загальні витрати на співробітників, що розглядаються як інвестиції, D + A = знос та амортизація; and OP = операційний прибуток. Наступним кроком необхідно розрахувати ефективність людського капіталу – HCE:

$$HCE = VA / HC \quad (3),$$

де HC представляє людський капітал, який може бути оцінений як затрати на використання праці. HCE відображає додану вартість, створену за одну грошову одиницю, інвестовану в робочу силу. Третім кроком розраховується ефективність структурного капіталу SCE:

$$SCE = SC / VA \quad (4),$$

де SC представляє структурний капітал, який отримується шляхом вирахування людського капіталу з доданої вартості: $SC = VA - HC$. Ефективність структурного капіталу SCE відображає питому вагу доданої вартості, що припадає на структурний капітал. Четвертим кроком розраховується ефективність використовуваного капіталу CEE:

$$CEE = VA / CE \quad (5),$$

де CE = балансова вартість чистих активів фірми як оцінка матеріальних ресурсів. Останнім кроком розраховується VAIC:

$$VAIC = HCE + SCE + CEE \quad (6).$$

Чим вищий цей показник, тим вище оцінюється потенціал фірми, її здатність створювати додану вартість. Перевагою моделі VAIC є простота розрахунків та доступність даних. Недоліком є неврахування фактору часу, що знижує вартість інтелектуального капіталу.

На завершення потрібно відмітити, що метод VAIC з точки зору простоти розрахунків, доступності даних та прозорості інтерпретації результатів найбільшою мірою відповідає завданням оцінки інтелектуального капіталу підприємств невеликого розміру, зайнятих у сфері матеріального виробництва. Водночас, можна припустити, що для конкретної галузі агробізнесу розрахунок VAIC може бути вдосконалений шляхом включення або виключення окремих складових. Таке вдосконалення має бути розроблене за результатами емпіричного аналізу, побудови та перевірки на адекватність економетричних моделей залежності результатів діяльності підприємства агробізнесу та коефіцієнту VAIC. Зазначене завдання визначає напрями подальших досліджень.

Література

1. Ramanauskaitė A., Rudžionienė K. Intellectual capital valuation: methods and their classification/ Agnė Ramanauskaitė, Kristina Rudžionienė // EKONOMIKA. – 2013. – Vol. 92(2).- PP. 79-92. - [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: www.zurnalai.vu.lt/ekonomika/article/.../802
2. Navarro J., Lopez R., Pena D. Estimation of intellectual capital in the European Union using a knowledge model. José Luis Alfaro Navarro, Víctor Raúl López Ruiz, Domingo Nevado Peña // Proceedings of Rijeka Faculty of Economics: Journal of Economics and Business. – 2011. - vol. 29. – PP. 109-132
 3. Sveiby K.-E. Methods for Measuring Intangible Assets. Updated 27 April 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm>
 4. Молодчик, М.А. Интеллектуальный капитал компании: диагностика и подходы к управлению : учеб. пособие / М.А. Молодчик. –Пермь : Изд-во Перм. нац. исслед. политехн. ун-та, 2012. –219 с.
 5. Каплан Р.С. Организация, ориентированная на стратегию. Как в новой бизнес-среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей : [пер. с англ.] / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. – М.: ЗАО „Олимп-бизнес”, 2004. – 416 с.
 6. Роос И. Интеллектуальный капитал. Вы можете управлять тем, что можете измерить / И.Роос // Маркетинг. - 1998. - № 3. – С. 43-57
 7. Luthy D.H. Intellectual capital and its measurement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.bus.osaka-cu.ac.jp/apira98/archives/htmls/25.htm>
 8. *Стюарт Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Пер. с англ. В. Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.*
 9. Pulic A. VAIC – an accounting tool for IC management: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vaic-on.net/start.htm>